

Григорій Пустовіт,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри природничо-математичної освіти,
Рівненський обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти,
(м. Рівне, Україна)

Hryhorii Pustovit,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Rivne Regional Institute of
Postgraduate Pedagogical Education
(Rivne, Ukraine)
h.pustovit@gmail.com
ORCID ID 0000-0001-7754-0249

УДК 94(477)«19»373

**ГРОМАДСЬКО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ВОЛИНИ (20-30-ТІ РР. ХХ СТ.)**

Анотація. Стаття присвячена висвітленню громадсько-просвітницької діяльності українських письменників Волині за міжвоєнного періоду ХХ ст. Схарактеризовано літературний процес краю, який репрезентували письменники і публіцисти О. Гаврилюк, А. Животко, М. Левицький, О. Карпінський, О. Ляторинська, О. Станчук, Г. Орлівна, К. Поліщук, О. Левчанівська, А. Нивинський, В. Островський, П. Певний, А. Річинський, І. Матвіюк, В. Мизинець, І. Степанюк, В. Китаєвський, М. Калинчук, Г. Жежко, М. Черкавський, І. Власовський, У. Самчук та ін. Проаналізовано творчу спадщину та просвітницьку діяльність окремих письменників, які були педагогами. Показано їхній внесок у пропаганду української культури, поширення української книжки, розвиток рідномовної освіти та шкільництва. Зроблено висновок, що за сучасних реалій розвитку української освіти саме такі персоналії письменників, педагогів-подвижників, просвітян, високоосвічених, гармонійно розвинених, національно-свідомих особистостей, можуть слугувати добрим прикладом для сучасного вчителя.

Ключові слова: українські письменники, Волинь, громадські товариства, товариство «Просвіта», українська школа, освіта.

**PUBLIC AND EDUCATIONAL ACTIVITY
OF UKRAINIAN WRITERS IN VOLYN (20-30S OF THE XX CENTURY)**

Abstract. The article is devoted to the coverage of public and educational activities of Ukrainian writers in Volyn during the interwar period of the twentieth century. The literary process of the region, which was represented by such writers and publicists as O. Havryliuk, A. Zhyvotko, M. Levytskyi, O. Karpinskyi, O. Liatorynska, O. Stanchuk, H. Orlivna, K. Polishchuk, O. Levchanivska, A. Nyvynskyi, V. Ostrovskiy, P. Pevnyi, A. Richynskiy, I. Matviiuk, V. Myzynets, I. Stepaniuk, V. Kytaievskiy, M. Kalynchuk, H. Zhezhko, M. Cherkavskiy, I. Vlasovskiy, U. Samchuk and others, is characterized. The creative heritage and educational activities of individual writers who were teachers are analyzed. Their contribution to the promotion of Ukrainian culture, distribution of Ukrainian books, development of native language education and schooling is shown.

It is concluded that the merit of Prosvita's activity in Volyn was the creation of Ukrainian-language secondary schools - Lutsk and Rivne Ukrainian private gymnasiums. Prosvita centers constantly took care of them: teachers-writers worked in these institutions; members of the society arranged special collections of monetary donations for the development of schools; Prosvita allocated part of the budget for their development, provided libraries with Ukrainian books, magazines, etc.

Ukrainian writers and publicists (I. Vlasovskiy, A. Zhyvotko, M. Kalynchuk, O. Karpinskyi, O. Levchanivska, A. Nyvynskyi, V. Ostrovskiy, P. Pevnyi, A. Richynskiy, S. Semeniuk, etc.) patronized the national upbringing of children and youth by the means of native language. Through their efforts, separate departments for young readers were created in almost all libraries, including works by T. Shevchenko, Lesya Ukrainka, I. Franko, M. Gogol, P. Chaichenko, Marko Vovchok, P. Kulish, classics of foreign children's literature. "Traveling libraries" were arranged to popularize Ukrainian books and reading in general. These libraries, having from 10 to 50-60 books, traveled across the region and were addressed to the peasantry.

Keywords: Ukrainian writers, Volyn, public societies, Prosvita society, Ukrainian school, education.

ВСТУП

Постановка проблеми. Новий етап пошуку та розвитку нових наукових парадигм, який триває в сучасній історико-педагогічній науці, відбувається на тлі наростання наукових дискурсів. Актуалізується потреба глибокого переосмислення нагромаджених педагогічною наукою знань з історії розвитку освіти, теорії та практики навчання і виховання, а також історії розвитку української культури, літератури. Вітчизняна історико-

педагогічна думка протягом останніх трьох десятиріч цілісно й системно вивчає минувшину українського шкільництва, педагогічні погляди, просвітницьку діяльність педагогів, культурно-освітніх діячів. В українській літературі Західної України кінця XIX – першої третини XX ст. витворився спеціальний педагогічний дискурс: чимало письменників відображали стан розвитку освіти, через образотворчість висловлювали власні педагогічні погляди, понад те, були вчителями та вели активну просвітницьку діяльність. З погляду сьогодення, сучасних реалій розвитку української освіти саме такі персоналії українських письменників, педагогів-подвижників, просвітників, високоосвічених, гармонійно розвинених, національно-свідомих особистостей, можуть слугувати добрим прикладом для сучасного вчителя.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. В українській педагогічній науці здійснено численні спроби аналізу й оцінки громадської праці західноукраїнських письменників міжвоєнного періоду (М. Багрій, Г. Білавич, В. Борщевич, Г. Бухало, З. Нагачевська, Н. Мафтин, Л. Марківська, О. Петренко, С. Пономаренко, Б. Савчук, М. Філіпович та ін.), однак і досі відсутні комплексні праці, пов'язані з розвитком педагогічних ідей і просвітницької діяльності українських письменників Волині 20–30-х рр. XX ст.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета статті – проаналізувати роль українських письменників, зокрема й тих, які були педагогами, у громадсько-просвітницькому русі на Волині, показати значення їхньої праці для збереження та розвитку національної культури, освіти за міжвоєнної доби XX сторіччя.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Необхідними умовами, що завжди визначали самобутність нації, є її історична пам'ять, мова, культура. Саме ці чинники насамперед рятували українство, яке багато сторіч було поневолене чужинцями, від повної асиміляції. Тому закономірно, що за міжвоєнної доби XX ст., коли Волинь опинилася у складі Другої Речі Посполитої, українські громадські товариства, зокрема «Просвіта», очолили національний рух, узявши на себе місіонерську роль – нести просвітництво в народ, «національно освідомлювати» його. Провідну роль у цьому процесі виконали українські письменники, зокрема педагоги, які активною громадською діяльністю спричинилися до виховання патріотизму, підвищення національної свідомості волинян, розбудови рідномовної освіти, поширення українського друкованого слова, розвитку музично-театрального мистецтва, поширення антиалкогольного руху, створення української православної церкви тощо.

Оазою українства на Волині була родина Косачів. Відома українська письменниця Олена Пчілка, її чоловік П. Косач, відомий громадський діяч, засновник «Старої громади», а також їхні діти Михайло Косач, юрист і письменник, засновник літературного гуртка «Плеяда», О. Косач-Кривинюк, письменниця, етнограф, член Київської «Просвіти», Оксана Косач-Шимановська, музикант і перекладач, Микола Косач, знаний громадський діяч, Лариса Косач (Леся Українка) – найвідоміша українська поетеса, її чоловік К. Квітка, знаний музикант і фольклорист, Ю. Косач, онук Олени Пчілки, відомий поет, драматург, редактор, та ін. Родина Косачів проводила широку літературну, науково-педагогічну, культурно-просвітницьку, фольклорну діяльність та стала потужним осердям зв'язків провідних українських діячів Волині, Наддніпрянщини, Галичини, інших регіонів України і закордоння наприкінці XIX – на початку XX ст. (Багрій М., 2020).

Дослідниця Л. Марківська, аналізуючи громадсько-просвітницьку діяльність української інтелігенції Волині 20-30-ті рр. XX ст., слушно зауважує: «Українська спільнота лише зараз має можливість по-належному оцінити і вшанувати титанічну громадсько-політичну, культурно-освітню й духовну діяльність кращих представників тогочасної національної інтелігенції, таких як І. Власовський, А. Річинський, У. Самчук, С. Скрипник, В. Бобинський, О. Гаврилюк, Я. Кондра, В. Мізинець, Г. Жежко, О. Пекарський, М. Левицький, О. Лятуринська, О. Левчанівська, К. Поліщук, В. Островський, М. Тележинський, С. Козицький і багато інших» (Марківська Л., 2001, с. 28). З-поміж названих персоналій – чимало українських письменників Волині.

Так, О. Гаврилюк, А. Животко, М. Левицький, О. Лятуринська, О. Станчук, Г. Орлівна (Галина Мневська – справжнє ім'я), К. Поліщук, А. Річинський, І. Матвіюк, В. Мизинець, І. Степанюк, В. Китаєвський, М. Калинчук, Г. Жежко, М. Черкавський, І. Власовський, У. Самчук та ін. репрезентували літературний процес Волині. Ми стисло проаналізуємо творчу спадщину та просвітницьку діяльність окремих письменників, які були педагогами, щоб виразніше представити літературний процес краю, на якому позначився процес педагогізації.

Провідними темами поетичної творчості письменниці-учительки з Турійська Г. Жежко є краса і велич рідної Волині, любов до рідної землі, українського слова. Активна просвітянка, вона, як і більшість національно-свідомих педагогів краю, з великою самопожертвою пропагувала українську культуру, Шевченкове слово, українську книжку, Лесину та Франкову творчість, національне мистецтво з-поміж селянства, виступала проти національно-релігійного та соціального гніту, обстоювала права українців на розвиток рідномовної освіти та шкільництва. За умов польського панування, асиміляційної політики це були смілива громадянська позиція.

Однією з найвідоміших громадських діячок Волині була педагог, публіцист, парламентар, просвітянка О. Левчанівська. Ще наприкінці 1919 р. вона повернулася на Волинь (до с. Линів), де активно включилася в просвітницький рух, очолювала добродійну секцію товариства «Просвіта», брала участь в організації українських шкіл, учителювала в них. Невдовзі (1922 р.) О. Левчанівську (єдину жінку-українку) обрали до польського сенату, де вона працювала в комісії закордонних справ. Знана українська активістка феміністичного руху, вона, окрім іншого, стала членом Українського парламентського клубу, співзасновницею Міжнародної жіночої ліги за мир свободу; ставши публічним дипломатом, О. Левчанівська від імені жіночої ліги виступала в різних європейських країнах, захищаючи національні права українців (Савчук Б., 1998, с. 98-116).

Постать М. Черкавського уособлює не тільки українського письменника, публіциста, педагога, а й дипломатичного діяча (у сенсі публічної дипломатії), політика (член польського сенату (1922-1927 рр.), очільник Української парламентської репрезентації та Українського клубу, учасник міжнародних форумів (представляв українство на III, IV і V Конгресі народних меншин у Женеві (Швейцарія)), громадського діяча (активний член усіх українських організацій на Волині: зокрема, у Кременці очільник Кременецької «Просвіти», один із засновників товариства «Український Народний Дім» (червень 1925), член його Наглядової Ради). 1928 р. він став міським радником у Луцьку. Упродовж 1926–1929 рр. М. Черкавський видавав у Луцьку часопис «Громада», згодом «Українську Громаду». За словами знаного українського письменника У. Самчука, це був «солідний пан, видатний культурний і політичний діяч, який ще за царського часу викладав у середніх школах і видав українською мовою кілька брошур на тему «Просвіти»... Він був директором Дерманської учительської семінарії... Благородного вигляду добродій з тихим, хрипливатим голосом, до якого ми всі мали особливий респект, бо він був автором книжкових публікацій» (Філіпович М., 2016, с. 46).

Українські письменники Волині не тільки спричинилися до розбудови просвітницького руху в краї, а й через читальні, бібліотеки проводили значну культурно-освітню діяльність з-поміж дітей, юнацтва та дорослих, працюючи в товариствах Союз українок, «Рідна школа», Товаристві імені Петра Могили, Товаристві опіки над школами імені Лесі Українки, Братстві Чесного Хреста, «Пласті» та інших громадських інституціях, пропагували українську національну ідею. За даними М. Філіпович, за міжвоєнного періоду на Волині діяло понад 40 українських об'єднань, у тому числі 28 культурного та освітнього спрямування (Філіпович М., 2016, с. 47-48).

Дослідник історії волинської «Просвіти» Б. Савчук (Савчук Б., 1996) наголошує на розмаїтті форм і напрямів просвітницького руху, виокремлює роль у цьому процесі Луцької «Просвіти», Кременецької «Просвіти», Рівненської «Просвіти» та інших осередків, у фарватері діяльності яких стояли письменники-педагоги. Так, до прикладу, у народних університетах для дорослих з «викладами» (лекціями. – Г.П.) виступали А. Річинський, І. Власовський, М. Левицький та ін. Лише впродовж 1920–1921 рр. активісти-просвітяни прочитали низку тематичних лекцій: Х. Приступа – «Про українську мову», І. Власовський – «Б. Грінченко і його творчість», В. Федоренко – «Любов до рідного краю в українських письменників», Р. Шкляр – «Розвиток українського театру», «Творчість Павла Грабовського», «Національні здобутки українського народу» (Савчук Б., 1996, с. 68-72; Філіпович М., 2016, с. 47-48).

Чи не найбільшою заслугою діяльності «Просвіти» на Волині стала праця її активістів на ниві українського шкільництва, адже саме «Просвіта» фактично врятувала від повного занепаду україномовну середню школу в краї. Повітові осередки постійно опікувалися місцевими українськими приватними гімназіями: окрім безпосередньої праці в цих закладах, активісти влаштовували спеціальні всенародні збірки пожертвувань на розвиток шкіл, виділяли частину коштів із бюджету товариства, забезпечували бібліотечні фонди українськими книжками, часописами тощо. Так, травневі 1921 р. збори рівненської «Просвіти» ухвалили відкрити з початком 1921-1922 навчального року в місті українську гімназію. Власне, завдяки самовідданій праці рівненських просвітян вдалося не тільки її заснувати, а й утримувати. Тут навчалось 120 учнів, працювало 15 учителів, які своєю працею уособлювали змагання української інтелігенції за рідну школу та освіту Волині (Бухало Г., 1994; Савчук Б., 1996, с. 70-71).

Завдяки великій подвижницькій праці І. Власовського – освітнього, політичного, церковного, громадського діяча, публіциста – було створено Луцьку чоловічу гімназію, яку педагог-письменник не тільки очолював до 1924 р., а й українізував, доклав зусилля до її перетворення від чоловічої до змішаної. Педагог-подвижник, він один з тих, хто 1920 р. розбудовував Луцьку «Просвіту», керував культурно-освітньою секцією філії (Савчук Б., 1996, с. 58-60).

Українські письменники і публіцисти (І. Власовський, А. Животко, М. Калинчук, О. Карпінський, О. Левчанівська, А. Нивинський, В. Островський, П. Певний, А. Річинський, С. Семенюк та ін.) особливо піклувалися про національне виховання дітей та юнацтва засобами рідного слова. Їхніми зусиллями практично в усіх бібліотеках були створені окремі відділи для юних читачів зі спеціально дібраною тематичною літературою (твори Т.Шевченка, Лесі Українки, І. Франка, М. Гоголя, П. Чайченка, М. Вовчок, П. Куліша, класиків зарубіжної дитячої літератури). Для популяризації української книжки та загалом читання влаштовували «мандрівні бібліотеки»: невеличкі книгозбірні, які налічували від 10 до 50 – 60 книг, мандрували краєм (до філіяльних, а то й сільських осередків «Просвіти»), часто і до тих сіл, у яких не було читалень. Великий досвід такої форми просвітницької роботи мали в середині 20-х рр. лучани, на Кременеччині тоді діяло 60 «мандрівних бібліотек» із загальною кількістю книжок – 5320. За три роки «мандрівні бібліотеки» побували у 150 селах. Завдяки їм тисячі селян отримали можливість прилучитися до української книги (Савчук Б., 1996, с. 62-63).

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Літературний процес Волині міжвоєнної доби представлений відомими та менш знайомими посталями письменників (О. Гаврилюк, А. Животко, М. Левицький, О. Ляторинська, О. Станчук, Г. Орлівна, К. Поліщук, А. Річинський, І. Матвіюк, В. Мизинець, І. Степанюк, В. Китаєвський, М. Калинчук, Г. Жежко, М. Черкавський, І. Власовський, У. Самчук та ін.), чимало з яких були педагогами, що відповідним чином позначалося на освітньо-педагогічному вимірі їхнього творчого доробку та наклало відбиток на громадську діяльність. За умов польського панування українське письменство виступило проти полонізації української школи, боролось за розвиток української освіти і культури. Для цього використовували трибуни польського парламенту, міжнародні форуми та закордонні структури. Своєю активною громадською, культурно-просвітницькою діяльністю українські письменники сприяли утвердженню української національної ідеї, просвітництва, розбудові українського шкільництва, розвитку національної культури. Подальші наукові пошуки пов'язуємо з аналізом творчої спадщини письменників-педагогів Волині кінця XIX – 30-х рр. XX ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Багрий М. А. Педагогічна ідея і просвітницька діяльність українських письменників Західної України (кінець XVIII – 30-ті роки XX сторіччя) : монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 2020. 578 с.
- Бухало Г. Б. "Просвіта" сяяла світло (Сторінки історії Рівненської "Просвіти" 1917 – 1920, 1942 – 1944 рр.). Рівне, 1994. 156 с.
- Марківська Л. Українська інтелігенція Волині у просвітянському русі міжвоєнного періоду (1917 – 1939 рр.). Етнічна історія народів Європи. 2001. Вип. 11. С. 28–32.
- Савчук Б. Волинська «Просвіта». Рівне: Ліста, 1996. 154 с.
- Савчук Б. Жіноцтво в суспільному житті Західної України (остання третина XIX ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. 280 с.
- Філіпович М. Громадсько-просвітницький рух на Волині в 1918–1939 рр. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: історичні науки. Луцьк, 2016. Вип. 3 (328). С. 44–49.

REFERENCES

- Bahrii, M. A. (2020) Pedagogichna idei i prosvitnytska diialnist ukrainykykh pysmennykyv Zakhidnoi Ukrainy (kinets XVIII – 30-ti roky XX storichchia) [Pedagogical ideas and educational activities of Ukrainian writers of Western Ukraine (late XVIII – 30s of the XX century)]: monohrafiia. Ivano-Frankivsk: NAIR.
- Bukhalo, H. B. (1994) "Prosvita" siiala svitlo (Storinky istorii Rivnenskoï "Prosvity" 1917–1920, 1942–1944 rr.) ["Prosvita" shone light (Pages of the history of Rivne "Prosvita" 1917–1920, 1942–1944)]. Rivne.
- Markivska, L. (2001) Ukrainka intelihentsiia Volyni u prosvitianskomu rusi mizhvoiennoho periodu (1917 – 1939 rr.) [Ukrainian intelligentsia of Volyn in the educational movement of the interwar period (1917 - 1939)]. Etnichna istoriia narodiv Yevropy - Ethnic history of the peoples of Europe, 11, 28–32.
- Savchuk, B. (1996) Volynska «Prosvita» [Volyn «Prosvita»]. Rivne: Lista.
- Savchuk, B. (1999) Zhinotstvo v suspilnomu zhytti Zakhidnoi Ukrainy (ostannia tretyna XIX st. – 1939 r.) [Women in the public life of Western Ukraine (last third of the XIX century – 1939)]. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV.
- Filipovych, M. (2016) Hromadsko-prosvitnytskyi rukh na Volyni v 1918–1939 rr. [Public and educational movement in Volyn in 1918–1939] Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu im. Lesi Ukrainky. Serii: istorychni nauky – Scientific Bulletin of the Eastern European National University. Lesya Ukrainka. Series: historical sciences. Lutsk, 3 (328), 44–49.

Статтю подано до редколегії 06.03.2020 р.
Рекомендовано до друку 19.03.2020 р.